

Architektura 17. století

I. ITÁLIE

1) Co je to baroko v architektuře ?

Klasické definice:

a) Jakob Burckhardt: baroko je shodné s renesancí, je však její *zdivočelou formou*; baroko směšuje umělecké druhy dohromady: zatímco Michelangelo byl vynikající sochař + malíř + architekt, Bernini vytváří celek, v němž se jednotlivá umění ztrácejí; baroko znamená převahu dekorace a ornamentu nad „uměním“.

b) Heinrich Wölfflin: v architektuře zvýšená plasticita, centralizace průčelí, hierarchizace částí a vertikalizace (oproti renesanční horizontalitě); ve výtvarném umění neklasický pól základních pojmů (lineární - **malířský**; plocha – **hloubka**; uzavřená forma – **otevřená forma**; mnohost – **jednota**; zřetelnost bezpodmínečná – **zřetelnost podmíněná**).

c) Erich Brinckmann: začátky barokní architektury v římské plasticitě Michelangelově a severoitalské prostorovosti Palladiově - jejich spojením v Římě vzniká barokní architektura.

d) Emil Kaufmann (strukturální pohled): v rámci renesančně-barokního systému znamená baroko dovršení tří základních principů: sřetězení - gradace – integrace.

Barokní „bel composto“:

spojování všech uměleckých druhů – podle výroku erudity F. Baldinucciho a Berniniho syna jeho otec usiloval o to, „**spojit architekturu na jedné straně se sochařstvím a malířstvím na druhé straně tak, aby došlo k jejich „krásnému spojení“**“.

Důležitým sjednocujícím momentem v barokní architektuře je **teatralita – scénografie – urbanismus**.

Hlavní témata barokní architektury:

urbanismus a zahrady – chrám (klášterní a poutní, kaple) – palác (zámek a městský palác) – vojenská architektura (opevnění, nový pevnostní systém „Vaubanův“) – zahradní a letohrádková architektura.

2) Nejvýznamnější římsí papežové 17. století

Sixtus V.	(Felice Peretti)	1585-1590
Pavel V.	(Borghese)	1605-1621
Urban VIII.	(Barberini)	1623-1644
Innocenc X.	(Pamphili)	1644-1655
Alexandr VII.	(Chigi)	1655-1667
Klement X.	(Altieri)	1670-1676
Innocenc XI.	(Odescalchi)	1676-1689

3) Počátky barokní architektury v Římě

a) Michelangelovi žáci a následovníci

Giacomo della Porta (1533-1602)

Žák Vignolův, po Michelangelově smrti se stal hlavním architektem u sv. Petra ve Vatikánu a dokončoval Michelangelovy projekty: Palazzo Farnese, Capella Sforza (in: S. Maria Maggiore), Palazzo Senatorio na Kapitolu; přestavba chóru sv. Petra podle ostatních Michelangelových částí, lucerna na kopuli sv. Petra, kaple Klementina a Gregoriana u sv. Petra (původně zamýšlené jako kaple kolem hlavního vstupu do centrály).

Další významné práce v Římě: fasáda Il Gesu (po 1573), S. Luigi dei Francesi (1580-1584), Trinità dei Monti – nad Španělskými schody (1584), univerzita La Sapienza, San Andrea della Valle (pouze půdorys - téměř totožný jako Il Gesu).

Giacomo del Duca (Jacopo Siciliano/ 1520? – 1601)

Sochařsky pracoval a dokončoval Michelangelovu bránu Porta Pia; samostatně: kopule S. Maria di Loreto, klášter S. Maria degli Angeli; Villa Mattei (Celimontana), Villa Lante v Bagnaia, pravděpodobně také Orti Farnesiani na Palatinu. Roku 1589 se vrátil na rodnou Sicílii.

Domenico Fontana (1543-1607)

Do Říma přišel ze severní Itálie a přesto, že nepoznal Michelangela osobně, inspiroval se jeho architektonickým stylem. Pracoval především jako papežský architekt pro Sixta V. V době pontifikátu Klementa VII. Byl propuštěn a odešel do Neapole, kde se stal královským architektem (1592).

Capella Sistina (in: S. Maria Maggiore, 1584), Lateránský palác (1587-1589), boční tribuna a průčelí S. Giovanni in Laterano, svaté schody (Scala santa) v Lateránu, Vatikánský papežský palác a knihovna, Palác na Quirínalu (vnější fasáda 1589), Acqua Felice (1587), Mojžíšova fontána (1589).

Nejvýznamnější prací Fontanovou je projekt římského urbanismu, především Strada Felice, regulace římského urbanistického „trojzubce“ a idea zapojit do urbanistického systému starověké obelisky, umístěvané vždy do blízkosti významných poutních míst v Římě.

b) Od Vignoly k ranému baroku

Francesco Capriani (da Volterra/ 1530-1594)

Vignolův žák, pracující v pozdně manýristickém stylu: S. Maria in Via (spodní část 1584, horní patro dokončoval v baroku Carlo Rainaldi), S. Giacomo degli Incurabili (na oválném půdorysu 1590, později dokončoval Carlo Maderno).

Ottaviano Mascherino (1536-1606)

Původně pracoval jako Vignolův žák v Boloni, od roku 1574 působil v Římě. Jeho nejslavnější prací je villa na Quirínalu (1582-1585)- později součást papežského paláce na Quirínalu s oválným schodištěm. S ohlasem Mascheriniho tvorby bývá spojována i rudolfinská architektura v Praze (původní oválné schodiště v Rudolfově obrazárně na Hradčanech; půdorys Vlašské kaple při Klementinu). Roku 1604 se stal „principe“ na římské Academia di San Luca.

Flaminio Ponzio (1560-1613)

Pracoval zpočátku v Římě v pomichelangelovském prostředí (byl snad žákem Martino Longhiho st.). Byl spoluzakladatelem Academie di San Luca, jeho první prací byla úprava (nová fasáda) Rafaelova kostela S. Eligio degli Orefici (1601-1605). Roku 1605 se stal papežským architektem Pavla V., pro něhož v Římě stavěl své nejvýznamnější práce: Capella Paolina (in S. Maria Maggiore); Palazzo Borghese (s oválným schodištěm, 1605-1607), Casino Borghese (in Villa Borghese, 1609-1613; dokončil Giovanni Vasanzio a Girolamo Rainaldi), Aqua Paola na Janiculu.

3) Carlo Maderna (1556-1629)

Po smrti Sixta V. (1590) se dostal Domenico Fontana na papežském dvoře do nemilosti. V té době s ním spolupracoval jeho příbuzný ze severní Itálie, Carlo Maderna. Přišel z Lombardie, ze severoitalského – palladiánského prostředí. V Římě byl okouzlen Michelangelovou architekturou a uskutečnil posléze syntézu dvou protobarokních tendencí. Stal se vlastně nejlepším pokračovatelem Michelangelovým, ačkoli jej sám (na rozdíl od ostatních Římanů) vůbec nepoznal.

Palazzo Mattei di Giove 1598-1608

Santa Susanna 1595 - 1603 – první barokní fasáda v Římě

San Andrea della Valle 1608, interiér a kopule 1622-1625 (půdorys Giacomo della Porta), projekt na fasádu (neprovedeno, později Carlo Rainaldi)

Sv. Petr ve Vatikánu od 1605, kdy byla zbořena stará část baziliky a bylo pokračováno ve stavbě podélné lodi. Dostavba lodi spolu s fasádou v letech 1607-1626. V interiéru tabernákl + úprava hrobu sv. Petra s balustrádou před oltářem.

Villa Aldobrandini ve Frascati (začal Giacomo della Porta pro synovce Klementa VII.

Palazzo del Quirinale – dostavba papežského paláce (po Mascherinovi a Fontanovi): nadstavba polopatra, nový hlavní portál z náměstí.

Palazzo Barberini od 1628 (původní, ovšem neprovedený projekt), poté stavěli Bernini, Borromini a da Cortona.

Giovanni Battista Soria (1581-1651)

Santa Maria della Vittoria, dokončení původní kaple sv. Pavla, kterou přestavoval Carlo Maderna + nová fasáda, po 1620.

San Gregorio Magno, chrám a nová fasáda, 1629-1651

4) Základní styly italské architektury 17. století

a) Pietro Berrettini da Cortona (1596-1669)

U Cortony nalzáme dokonalou plastickou integraci, výsledkem je: prostorotvorná hmota; typickým rysem je segmentově vypnutá hmota fasády, svázaná z obou stran pravouhlými tělesy. Od roku 1612 byl v Římě a studoval zde malířství. Roku 1634 se stal „principe“ na Accademia di San Luca a zreformoval její činnost do dvou základních tříd: architektonické a malířské. Hluboko do 18. století se jeho projekty staly závazným vzorem pro římské akademické prostředí.

Aniž by vzešel z prostorových celků nebo struktur stěn, Cortona svou architekturu komponuje pomocí řady plastických motivů a usiluje o rovnováhu hmoty a prostoru. Pracuje s pomocí světla a stínu – skupiny pilastrů a sloupů vytváří prostor ze světél a stínů.

Villa Sacchetti 1625-30 (na sklonku 18. století již ruina), vzor pro pozdější Salviho Fontanu di Trevi, hlavní těleso s konkávními nižšími křídly.

Modellová rekonstrukce antické *Palestriny*.

Chrámů:

SS. Martina e Luca (1635-50)

Cortona jej postavil, když se stal principe Academia di San Luca 1634; kostel byl akademickým kostelem, těsně připojený k budovám Academie. Je dvoupatrový: ve suterénní části staré

mauzoleum sv. Martiny (spolu s projektovaným Cortonovým vlastním náhrobkem), nad ním kostel sv. Lukáše

a) první projekt -základem byl kruhový půdorys /Michelangelo S. Giovanni dei Fiorentini

b) další projekt na půdorysu řeckého kříže; fasáda konvexní vypnutí mezi dvěma hranoly

V interiéru to není jeviště pro naturalistickou dekoraci (jako u Berniniho), ale prezence stavby samé pomocí různě zapuštěných sloupů do zdí interiéru.

Santa Maria della Pace, rekonstrukce a přístavba nového průčelí 1656.

San Ambrogio e Carlo al Corso 1668-1672 (kopule) - sloupy a pilastry, vysunutá římsa, plasticky působivá hra vnějšího obalu.

S. Maria in Via Lata, 1658-1662 (působivé průčelí vytvořené z kolonády v přízemí a velké serliány v patře)

b) Gian Lorenzo Bernini (1598-1680)

Propojení různých umění na základní tektonickou konstrukci má vyvolat emocionální účinek; pokud se hovoří o teatralitě a scénografickém působení barokní architektury, Berniniho dílo nabízí nejlepší příklady:

a) Zázrak, údiv, očarování

Baldinucci: "při prvním pohledu se vytvoří představa, že se jedná o zázrak, ale v univerzálním duchu"

Zázrak: Pietro Sforza Palaviccino: na prvním místě jsem myslel na to, že hlavním potěšením intelektu je podívat se, zázrak však nespočívá v tom, že se snad příčina pozorovaného jevu nezná (je to nedokonalost intelektu), ale zázrak je pramenem potěšení tehdy, kdykoli je spojen s věděním toho, co bylo dříve neznámé.

Collegio Romano, univerzita 40. let 17. století: rektor Daniello Bartoli v díle Uomo di lettere: píše o tiché ekstázi, o unesení ze zázraku - jako prostředku připravit rozum na to, pochopit "umělecké dílo" kosmu - toto umělecké dílo ukazuje v mnohosti a různorodosti hvězdy a hvězdných pohybů přece jen sjednocují a harmonizují.

U Berniniho:

- a) zázrak je estetický jev - pramen zážitku, pocházejícího z pocitu novosti - prostřednictvím světla. Podobně jako v sochařství;
- b) zrcadlení skutečnosti - voda (syntéza vody a hmoty) - síla, hudba - podobné Metamorfozám Ovidiovým;
- c) přechod k nadskutečnu - ušlechtilý cit a náboženská vize - překonání gravitace a zemské tíže

Santa Maria della Vittoria, Capella Cornaro, 1647-1652: s přistavěnou částí pro pronikání světla Carlo Maderna a Giov. Bat. Soria postavil kostel, kaple pro benátského kardinála Federica Cornaro. Bernini znal spisy sv. Terezy, anděl podle Coreggia

San Pietro in Montorio, Raimondiho kaple - 1640-48: osvětlení oltáře s reliéfem - první experiment s architektonickým světlem

Kathedra Petri v chrámu sv. Petra- ambiguita světla skutečného (difúzního) a umělého (Ducha sv.)

Baldachýn v chrámu sv. Petra, 1624-33

Scala regia ve Vatikánském paláci, 1662-1670 - mezi bazilikou a papežskými místnostmi řada věcí je z Borrominiho (Galeria Spada, hvězdy Chigi, sloupy jako S. Giov. Laterano) San Francesco a Ripa, Altieri-kapella (bl. Ludovica Albertoni), 1671-1674
Altieri - Klemens X.

b) *Bel composto* - nejen prostředek, ale zejména pro zázrak používáno.

c) *Socha a architektura*: abstraktní struktura - neopakovatelný okamžik – vnější prostor zařazen do výsledného celku

Profánní stavby:

Papežský Palác na Quirinálu – úprava fasády, loggia nad Madernovým portálem

Palazzo Ludovisi – Montecitorio – 1650, pětidílná fasáda

Chigi-Odescalci 1664 – trojdílná fasáda („triptychon“)

Louvre, 1664 – prezentační projekt a tři reálné projekty za Berniniho pobytu v Paříži.

Kostely:

Berniniho nejstarší projekt již roku 1624 - *Santa Bibiána* (v blízkosti římského nádraží)

Později projektoval chrámové stavby teprve ve svých 60 letech (pro Alexandra VII):

1656 - *náměstí sv. Petra* (oválný půdorys, nedokončené vstupní křídlo; funkčně dvojí směrování:

a) k logii sv. Petra, b) k Vatikánskému papežskému paláci)

Castelgandolfo, sv. Tomáš (půdorys kvadratický, vnějšek jednoduše členěný) 1658-61

Ariccia, sv. Marie (půdorys kruhu, portikus proti papežskému paláci) 1662-1664

S. Andrea al Quirinale (půdorys příčného oválu, při řešení fasády použil Bernini Cortonova motivu) 1658-70

c) Francesco Borromini (Castelli) 1599-1667

Berniniho protipól, který pracoval s takřka plasticky utvářeným prostorem. Jeho půdorysy i fasády jsou konkávně a konvexně zprohýbané. Do Říma přišel ze severní Itálie, vyškolen se zřejmě na stavbě milánské katedrály, určitá inspirace lombardskou, gotickou tradicí je znát. Přišel za svým příbuzným Carlo Madernou a spolu s ním se podílel na dostavbě sv. Petra.

Spolupracoval i s Berninim; avšak poté, co se Bernini stal nástupcem Madernovým na vatikánské stavbě, jejich vztahy ochladly. Berniniho prostřednictvím získal Borromini místo architekta římské Univerzity – Sapienzy, ale sám v tom viděl intriky svého protivníka.

Borromini měl významné přímluvce a mecenáše (např. Vergilio Spada), nicméně po své smrti byl odmítán: „... *cose fantastiche e triangolare*... “

Nejvýznamnější stavby

San Carlo alle quattro fontane (1638-41)

San Ivo alla Sapienza 1642-60

Oratorium dei Filippini (1637-50)

Jeho hlavním mecenášem se stal papež **Innocenz X.** 1644-1655 – Pamphili, který naopak nespolečně pracoval s Berninim.

Palazzo Pamphili na Piazza Navona, 1644 (původní projekt Girolamo Rainaldi) pro Innocenze X. Roku 1646 na radu Virgilio Spady přizván ke stavbě Borromini – vytvořil příčnou galerii se serliánou, kterou propojil palác s kostelem Santa Agnese - 1650 skončen (v galerii fresková malba Cortonova).

Na rok 1650 byl vyhlášen svatý rok, zejména velikonoce, slavnosti na Piazza Navona
Carlo Rainaldi, dekorace Il Gesu z roku 1650 – Quarant'ore, adorace Nejvyšší svátosti
Santa Agnese in Agone - původně malý kostel vbudován do arkád Domitiánova stadionu v 9. stol.
nový projekt 1652 - Girolamo a Carlo Rainaldi, roku 1653 je vystřídal Francesco Borromini.
Stavbu dokončil nakonec opět Carlo Rainaldi podle pozměněného projektu.
Ohlasy této stavby v ostatní Evropě (ovšem jejího Rainaldiho přepracování):
Fischer trinitářský kostel - Salzburg 1684-1702
Nicodemus Tessin ml., projekt neprovedený pro Stockholm, 1711

Santa Maria delle sette dolori (1642-47) – pozoruhodná půdorysná koncepce (vestibul a podélná loď rozšířená o boční kaple s velkou serliánou – základní koncept lombardský)
San Andrea della Fratte - 1653 do své smrti: přístavba memoriálně koncipovaného chóru na centrálním půdorysu; na vnějšku kopule s kampanilou po straně v diagonále; kombinace cihlového a omítaného zdiva vyvolává stereofonickou iluzi.

San Giovanni in Laterano

jednou z Borrominiho nejdůležitějších prací byla rekonstrukce lateránské baziliky:
"omnium urbis et orbis ecclesiarum mater et caput" – papežský hlavní chrám, původně Konstantinova bazilika, rekonstruovaná na počátku 10. stol., znovu provizorně ve 14. století a zejména v 15. století - loď byla složena z různých stylů a hrozila zřícením.

Vkus se mění – v polovině 17. století již není možné zničit starou baziliku (jako Julius II. a Bramante, případně později Michelangelo), ale naopak je třeba uchovat co možná nejvíce a přitom zlepšit konstrukci.

Virgilio Spada roku 1646 povolal Borrominiho: tři řešení - ne sloupy, ale pilíře s oltáři - pro tabernákly bylo užito většina původních sloupů z bočních lodí. Původně chtěl Borromini rovněž změnit chór a transept - plány se ovšem nedochovaly.

Základní problém, jak proměňovat stavbu a současně ji nezbořit - vše bylo hotové v lodi 1648; poté chtěl Borromini pokračovat v nové klenbě, ale papež rozhodl, že původní kazetový strop z 16. století (Pirro Ligorio) zůstane zachováno z důvodu piety.

Pozoruhodná byla slepá okuli v patře - v popisech z 2. pol. 18. století se hovoří o tom, že v nich bylo vidět zdivo Konstantinovské baziliky (stavěný relikvíář ?)

Vstup je otevřen stejným oknem jako střed dlouhé strany - prostor nás uzavírá - precizní kresba – hra světla a stínu. Chránová fasáda byla projektována, ale neprovedena.

Paláce:

Od konce 30. let 17. století Borrominiho projekty na:

Palazzo Carpegna pro hraběte Ambrogia Carpegnu z Barberinovského okruhu. Ten 1643 zemřel a jeho bratr kardinál Udelrico byl mezi kandidáty na papeže: teprve on roku 1643 začal stavět. V původním projektu byl zvláštností oválný dvůr - cortile. Ten však nebyl postaven a palác se otevírá pravoúhlým dvorem k Fontaně di Trevi. Dnes je v paláci umístěna galerie a archiv Academie di San Luca.

Palazzo Falconieri, 1646 – na fasádě pilastry se sokolými hlavami (mluvící symbolika), loggia nad Tiberem (serliány) a interiéry se štukovou výzdobou.

Palazzo Spada – úpravy náměstí před palácem (malovaná fasáda s kašnou), dostavba interiérů, především však proslulá perspektivní „galerie“ (napodobil ji později švédský architekt Nicodemus Tessin ml. ve svém domě ve Stockholmu).

Palác Colegio Propaganda Fide – palác pro organizování misijní činnosti:

Roku 1646 navrhl a vystavěl původně Bernini fasádu do Španělského náměstí a drobnou oválnou kapli v interiéru. Roku 1654 se Innocenz X. rozhodl zbořit kapli a postavit novou, větší podle Borrominiho projektu. Teprve 1660 bylo započato se stavbou, fasáda směrem do ulice 1662-67 rovněž od Borrominiho - ani kostelní, ani palácová, vždy je vidět pouze z úhlu.

d) Severní Itálie

Francesco Maria Ricchini (1583-1658)

Nejvýznamnější barokní architekt v Lombardii

San Giuseppe v Miláně, 1607-1630 – jeho význam pro severní Itálii je srovnatelný se Santa Susannou v Římě – počátek lombardské barokní architektury.

Palazzo di Brera, 1651-1686

Richiniho tvorba představuje tradiční lombardské půdorysy a typy, které se objevují také u Borrominiho; na druhé straně téže práce měly význam i pro konzervativněji zaměřenou raně barokní architekturu v českých zemích druhé poloviny 17. století.

Baldassare Longhena 1598-1682

Benátský sochař a architekt, žák Vincenzo Scamozziho. V Benátkách osobitým způsobem propojil domácí tradici palladiovskou a sansovinovskou s barokním architektonickým konceptem. Jeho benátské práce:

1630 *Santa Marie della salute* – chrám na centrálním půdorysu – dedikován obětem moru

1640 – dokončil *Procuratie nuove* (Scamozziho)

1656-1663 kostel *degli Scalzi*

1652 *Palazzo Pesaro*

1667 *Palazzo Rezzonico*

Longhena přenášel lokální tradici Sansovinovu a Palladiovu do Benátek prakticky po celé 17. století.

5) Římská architektura ve 2. polovině 17. století

a) Carlo Rainaldi 1611-1691

Římský městský architekt; vyrůstal z tradice manýrismu (jeho otec Girolamo Rainaldi byl městským architektem v Římě) a své projekty obohacoval o moderní impulzy velkých současníků (Bernini, Borromini, Cortona). Pro svou funkci byl nejzaměstnávanějším římským architektem – velmi značná část římských chrámů byla jím stavěna. Stal se posléze též principem na Accademii di San Luca a byl zde jedním z nejuznávanějších učitelů architektury. V té době se blížil zejména Berniniho architektuře (rovněž prostřednictvím Carlo Fontany, jenž u něj pracoval a byl původně Berniniho žákem).

Nejdůležitější dílo:

S. Maria in Campitelli – 1662-1667

sloupy aranžovány do různých plánů

edikula v edikule + hmotově odsazené boční části; rozvinutí schématu S. Susanna: pilastr, polosloup, sloup - ale více integrovaně, naproti tomu duální funkce řádů.

Edikulová fasáda je severoitalská + manýristická, větší rozšíření měla posléze zejména v záalpském prostředí. Půdorys je vytvořen propojením dvou centrálních prostorů (stejně schéma zná severoitalská architektura, použil jej Giovanni Pietro Tencalla na Moravě a Jean Bapt. Mathey v Čechách).

San Andrea della Valle

Carlo Maderno publikoval kresbu pro fasádu 1624, ta byla skutečně posléze postavena do výše přízemí (spodní patro jako S. Susanna) – spolu s kopulí a prvními kaplemi u chóru, do nichž Maderno umístil části výzdoby Giacomo della Porta (či Michelangelovy ?) ze sv. Petra ve Vatikánu.

Carlo Rainaldi pokračoval ve stavbě lodi, předních kaplí a zejména dokončil fasádu (1662). Základní charakteristika fasády:

- a) vertikální spojení obou pater - proto nad sloupy je zalomené kladí a pohled je veden skrze sloupy vzhůru
- b) boky doplňují střed zdůrazněním plochy
- c) kompozice zdůrazňuje vše v gradaci a vertikalizaci.

Při skutečném provedení však došlo ke změně rytmu architektonických prvků:

na projektu:

ve skutečnosti:

b	b
a	a
aaa	aba
a	
baaab	ababa

Tato změna byla způsobena zásahem Carla Fontany. Jeho projekt existuje; Fontana byl tehdy pomocníkem-asistentem Rainaldiho, ale korigoval kresbu svého mistra ve smyslu berniniovského očištění fasády. Stejnou roli berniniovského obdivovatele sehrál Fontana také na dalších úpravách Rainaldiho projektů.

Santa Agnese in Agone (na Piazza Navona), 1652; 1653-1657; kol. 1660

Původní projekt na stavbu chrámu vytvořili Girolamo a Carlo Rainaldiové (centrála s průčelím odvolávajícím se na Madernova sv. Petra ve Vatikánu. Krátce po zahájení stavby se rozhodl Innocenz X., že se chrám stane mauzoleem rodiny Pamphilij a bude spojen s rodinným palácem na náměstí. Nový projekt vytvořil posléze Fr. Borromini. Pro prodlevy ve výstavbě byl však nakonec ze stavby odvolán a chrám nakonec dokončil opět Rainaldi. Ten Berniniho projekt zčásti pozměnil: klasicizující berniniovsý motiv - trojúhelný fronton nad vstupem je výsledkem tohoto zásahu.

Gesù e Maria na Via del Corso – vertikálně koncipovaná fasáda s velkým pilastrovým řádem; v interiéru jednolodí s bočními kaplemi (mezi nimi jsou v pilířích „ukryty“ další kaple). Rainaldi se inspiroval Berniniho scénickým řešením kaple Cornarů a využil pro stejný efekt celý interiér kostela: na pilířích jsou umístěny za zábradlím sochařské polopostavy zemřelých členů objednavatelské rodiny – ti se dívají směrem k hlavnímu oltáři.

Kostely na Piazza del Popolo:

S. Maria di Montesanto, (při pohledu z náměstí vlevo) 1662 zahájena, poté teprve 1675-1679 nově projektována.

S. Maria dei Miracoli, (při pohledu z náměstí vpravo) 1675-1681

Oba kostely projektoval Rainaldi jako „dvojčata ve stejném tvaru, mají však rozdílné půdorysy: Rainaldiho (vpravo od náměstí) je kruhový, druhý (na jehož projektování se podílel Bernini a Carlo Fontana) je oválný. Do konceptu exteriérů zasáhl ovšem zřejmě rovněž Carlo Fontana, která dal fasádám jednoznačnější klasizující tvar (atika se sochařskou výzdobou).

V pozdním období Rainaldi zpracovává jiné téma-téma sloupové fasády:

fasáda *S. Carlo al Corso* - konec 60. let - sloupová fasáda přidaná

S. Marcello, 1682 (soutěž s Carlo Fontanou, který ji nakonec vyhrál). Rainaldi navrhl dvě edikuly – přitom každý řád má duální funkci. U Rainaldiho vládne striktní logika; zato však chybí barokní syntéza hmoty, prostoru a povrchu - sloupy jsou na fasádě aplikovány, nikoli plasticky integrovány.

b) Guarino Guarini (1624-1683)

Matematik, theatin, geniální následovník Borrominiho; roku 1639 v Římě se seznámil s Borrominim a později nově promyslel jeho „perspektivní“, „radikálně barokní“ architektonický koncept. Ve svých dílech pracuje s různými kombinacemi do sebe prostupujících prostorových jednotek.

Hlavní díla:

Jako člen theatinského řadu a profesor matematiky procestoval takřka celou Evropu a na různých místech projektoval stavby pro svůj řád. V Paříži se seznámil s francouzským geometrickým systémem „stereotomie“ a aplikoval jej na své projekty (jako tzv. orthographia gettata).

1660 – *Messina, Ss. Anunziata* (zničeno zemětřesením 1908)

1662-1665 – *Paříž, Ste Anne-la-Royale* (zbořeno)

1666 – *Praha, Sta Maria Oettinga* (zveřejněný, ale neprovedený projekt)

Roku 1666 odešel do Turina. Karel Emanuel Savojský jej jmenoval roku 1668 vévodským inženýrem a architektem (do 1681). V Turíně realizoval svá nejproslulejší díla:

S. Lorenzo – půdorys centrály

Kaple Ss. Sindone – kaple přistavěná ke katedrále pro uchovávání plátna s Kristovým obrazem

Immacolata Conzezione (1673) – Guarinimu nedoložené, ale velmi pravděpodobné dílo (zvlněný konkávně-konvexně-konkávní půdorys fasády)

Palazzo Carignano – vévodský palác s příčně oválným hlavním sálem.

Ohlas Guariniho architektury byl značný zejména v záalpském prostředí. Jednou z prvních guariniovských staveb byl chrám sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí (architekt Johann Lucas von Hildebrandt), kolem roku 1709 vzniklo posléze v Čechách několik „guariniovských staveb“ – tzv. skupina českého radikálního baroka – jejichž autorem byl pravděpodobně Kryštof Dientzenhofer (Obořiště, Praha-Břevnov, sv. Mikuláš na Malé Straně, Smiřice, Cheb, Nová Paka).

II. FRANCIE

1) Definice francouzské architektury

Francouzská architektura představuje odlišný architektonický systém. Francouzští historikové umění ji označují za „francouzskou klasiku“ a časově ji vymezují do let 1550-1750.

Tato architektura vytváří specifický styl, který je charakteristický následujícími prvky:

- a) větší význam je kladen na řešení funkčně dokonale zpracovaných půdorysů (teoretický pojem „distribution“);
- b) typologie staveb je utvářena ve shodě s účelem stavby a s přiměřeností stavby jejímu významu (pojem „bienséance“);
- c) v architektuře hraje důležitou roli „stereotomie“ (jak v interiéru, tj. klenby; tak v exteriéru, tj. netektonické řešení fasádového vzorce);
- d) důležitou roli hrají v architektuře klasické, antické řady (např. portikus, slavnostní brány, apod.).

2) Francouzští panovníci a jejich architekti

Rod Valois

Jindřich II. + Kateřina Medicejská **1547-1559 (renesance + manýrismus)**

jeho děti: František II., Karel IX., Jindřich III., Markéta z Valois (královna Margot)

Jacques Androuet du Cerceau (zámky *Verneuil* -1558-1560, *Tuleries*; teoretické, vzorníkové dílo).

Rod Bourbon

Jindřich /král Navarský 1572/ (IV.) 1589-1610 + Markéta z Valois – Marie Medicejská

(1594 – přijal katolictví a vstoupil do Paříže) (počátky „baroku“ v urbanismu);

finanční ministr Sully - přestavba, resp. novostavba Paříže jako hlavního města království se systémem královských náměstí.

Jacques II. Androuet du Cerceau

Pont Neuf 1574-1604

velká *galerie* spojující Tuleries s Louvrem na břehu Seiny

Place Dauphine

Place Royale (Vogézské nám.), 1605

Marie Medici - regentka matka

Jean Androuet du Cerceau

Hotel de Sully, 1625

Versailles, lovecký zámek – po 1626

Salomon de Brosse (1565-1628)

Lucemburský palác (1615-1625)

- pozemek koupený Marií Medici od vévody Lucemburského
- francouzská tradice (Verneuil) + bosáž manýristického Paláce Pitti

Saint Gervais – fasáda kostela, 1616 (manýrismus)

Rennes, justiční palác

Ludvik XIII. 1610-1643 + Anna Rakouská (sestra Filipa IV. španělského)

od 1624: prvním ministrem *kardinál Richelieu* 1585 – 1642

Jacques Lemercier cca 1585 – 1654 (architekt kardinála Richelieu)

v letech 1607-1614 v Římě u Giacomo della Porta (spolupráce na francouzském kostele v Římě: San Luigi dei Francesi ?)

1624: dostavba severní části Louvru + pavilón de l'Horloge v centru stavby

Richelieu – město a zámek: od 1627: reprezentace (sochařská výzdoba exteriéru) + tradiční řešení zámeckého exteriéru; celkovým urbanistickým rozvrhem se Richelieu stal vzorem pro pozdější Versailles a modelem vrchnostenského rezidenčního komplexu v celé Evropě.

Paris, Palais Cardinal (pozdější Palais Royale), 1629-1636

Sorbonna, kostel-memoriální pohřebiště kardinálovo

zámek *Rueil* – pro Richelieua, od 1633

Lemercier získal roku 1639 titul premier architect du Roi, později od 1646 po Mansartovi dostavuje *Val de Grace*

Francois Mansart 1598-1666

Lemercierův protipól, „královský architekt“, nejmivnější francouzský architekt 17. století, měl význam pro francouzskou klasiku zejména svými projekčními řešeními, ale měl smůlu v realizacích – rovněž svou povahou si udělal řadu nepřátel.

Byl synem královského tesařského mistra, vyučil se u Salomona de Brosse, začínal prací v Rennes na Justičním paláci.

První úspěchy:

fasáda *chrámu feuillantů*, 1623/24: manýrismus + michelangelovské sochy (1804 zbořeno)

zámek *Balleroy* v Normandii 1626-1636: fasáda ducerceovská, ale nové: otevřený půdorys, dvojice bočních staveb – „communes“ utváří příjezdový dvůr.

Od roku 1635 se stal architektem králova bratra Gastona d'Orléans. Ten si dělal naději, že se stane budoucím francouzským králem a začal nově budovat královskou rezidenci:

1635-1638: zámek *Blois* (pro Gastona d'Orléans, bratra krále a jeho následníka, nepřítele Richelieuova).

Mansard ve své koncepci vytvořil zcela nový rezidenční model – dlouhá galerie pro umělecké sbírky po straně, velký společenský elipsovité sál směrem k zahradě na straně druhé. Jasně hmotově rozvržené západní křídlo pro reprezentaci. Pouze toto křídlo bylo dokončené, neboť Roku 1638 se narodil budoucí Ludvík XIV. a Gaston přestal mít zájem o velkolepou stavbu – ta zůstala nedokončena (stejně tak Mansartovy naděje jako budoucího hlavního architekta Francie zůstaly snem).

1635 – *Hotel de la Vrilliere* v Paříži - pro královského sekretáře Louise Phélypeux, sběratele italských obrazů a mecenáše umění; modelové řešení budoucích pařížských paláců (v zahradním křídle byla postavena „galerie“ s významnou sérií italských uměleckých děl (Quido Reni, Guercino, Alessandro Turchi, Nicolas Poussin).

Projekt na fasádu chrámu *minimů*, 1636 – neproveden, ale jeho základních myšlenek bylo užito u Val de Grace (ohlasy nalezneme též u pozdější Invalidovny).

Val-de-Grâce, benediktínské opatství – půdorys Mansart, rovněž základní rozvrh fasády, stavbu dokončil však dokončili Lemercier a Le Muet.

Maisons (Maisons-Lafitte), 1643-1650

Vystavěno pro prezidenta apelačního dvora a přítele Richeliova, pro René de Longueil (dal se později na stranu Mazarinovu a stal se jeho prvním ministrem financí). Zámek je prvním zpodoběním pozdějšího rezidenčního typu francouzského zámku a předchůdce typologie „mason de plaisance“.

Později již Mansard projektoval jen sporadicky:

Galerie Mazarin (dnes součást Bibliothèque National), úpravy *Hotel Carnavalet*, účast v soutěži o *Louvre* v 60. letech – zde byl ovšem bez úspěchu.

Celková charakteristika: proporce, sloupové řady – odtud zvýšená tektoničnost, rytmus v řešení fasád jak vertikálně, tak horizontálně.

Pierre le Muet 1591-1669

zpočátku pracoval na Lucemburském paláci

1618 – intendant královských staveb, pověřený zhotovováním plánů a modelů domů: řád podle velikosti pozemků. Odtud se dostal k teoretické a vzorníkové práci:

Traité de cinq ordres d'architecture (podle Palladia a Vignoly), 1623

Maniere de bien Bastir pour toutes sortes de personnes 1647

představuje různé vzory a typy, rovněž čtyři střechy (poprvé představuje střechu tzv. mansardovou, o níž říká, že byla výtvořem Mansartovým v době 1630-1640).

Sám byl autorem množství domů v Paříži, zámky – často s tradiční výzdobou ducerceauovskou (*Tanlay, De Pontz*) – ze 40. let.

Po smrti Ludvíka XIII.: vládne *regentka matka Anna Rakouská* (+ *králův bratr Gaston d'Orléans* – *správce království*). Novým ministrem se stal:

Jules Mazarin 1643-1661 (jeho vláda je přerušována povstáním: fronda 1648-49, fronda princů 1650-1653). Po Mazarinově smrti vládne od 1661 již sám Ludvík XIV.

Ludvík XIV. (nar. 1638) 1643-1715 + *Marie Terezie španělská*
Mme de Montespan

Louis Le Vau 1612 ? – 1670

poučen z díla Lemerciera a Mansarta
studijní cesty do Janova a snad i do Říma

Hotel Lambert 1650 a úpravy na ostrově sv. Ludvíka

vítězství francouzského palácového „stylu“, založení francouzské klasiky v řešení interiéru:
prostor – diferenciaci, subjektivizaci, účel a postavení objednavatele.

Le Vau je tvůrcem „*appartement double*“ – dvou symetricky postavených „barokních bytů“ a je stoupencem enfilády (propojení pokojů řazených za sebou v jediné ose).

a) práce pro Mazarina:

od 1655 – pokračuje ve výstavbě *Louvr* – jižní křídlo

přestavba zámku *Vincennes u Paříže*, 1653 (křídlo královny a protilehlé křídlo krále)

podle Mazarinovy závěti byla stavěna: *Collège de quatre nations* – kolej čtyř národů proti boční fasádě Louvru (*Collège de Mazarin*) od 1661: v centru chrám, s bočními konkávními křídly (ohlas da Cortony).

b) práce pro Mazarinovo okolí

zámek *Raincy* (pro Jacquese Bordiera, finančníka) - určitá skica ke svému nejvýznamnějšímu dílu;

Vaux-le Vicomte, 1656-1661

Objednavatel: Nicolas Fouquet, protežé Mazarinův, od 1659 samostatný ministr financí, 1662 velká slavnost otevření, poté zatčen a doživotně uvězněn.

Zámek je možné považovat za určitý symbol francouzské rezidence; na díle pracoval architekt (Le Vau), zahradní architekt (Le Nôtre), malíř a ikonolog (Le Brun). Po Fouquetově pádu nechal Ludvík ze zámku a zahrady odvést umělecké vybavení a všechny tři umělce přijal do svých služeb.

c) Le Vau jako královský architekt:

Louvre – 1661, založení východního křídla, účast na konečné výstavbě *Louvru*

Versailles, 1661-1670 – přestavba (vnitřní nádvoří) a rozšíření zámku (v zahradní části; později vloženo do nového projektu)

1670-1672 na místě vesnice Trianon – *Trianon de Porcellaine*: zde se asi poprvé objevuje čínská móda, nápodoba porcelánu z modrobílých fajánsí (ovšem počasím bylo obložení časem zničeno a trianon byl roku 1687 zbořen – na jeho místě postavil Hardouin Mansart a de Cotte „Velký Trianon“).

1664-1670 – přestavba ústředního pavilonu *Tuileries* (dnes neexistuje).

Louvre a Versailles

Louvre

a) soutěž 1663 – francouzská;

b) soutěž 1664 – italská; Bernini řídí práce k založení stavby;

c) konečné řešení tým: Charles Le Brun, Louis Le Vau, Claude Perrault.

Odmítnutí Berniniho projektu bylo jistě výsledkem dvorských intrik, živených francouzskými architekty, ale též tím, že král ztratil na Louvru zájem (Le Brun koncipoval stavbu nyní jako symbolické zpodobení moci Francie). Mezitím totiž králův zájem přešel k:

Versailles (proměny funkce)

a) 1661-1668 – letohrádek a refugium pro královny pobytu s Mme de la Vallière

b) 1668 mír v Cáchách: 1668-1670 Louis Le Vau + Fr. d'Orbay – upravují dvůr

c) 1678 rezidence a hlavní město: Jules Hardouin-Mansart

d) od 1708 Robert de Cotte.

Jules Hardouin – Mansart 1646-1708 (syntéza francouzské architektury 17. stol.)

sestra Françoise Mansarta se provdala za architekta Germaina Gauthiera: měli spolu dceru Marii, která se provdala za malíře Raphaela Hardouina: jejich synem Jules H-M (tj. ve vztahu k Mansartovi - syn neteře).

Invalidovna:

a) 1670-1676 – Libéral Bruand, vojenský špitál a kostel vojáků

b) 1677-1706 – Jules H.-M., dóm

c) po 1708 – Robert de Cotte, závěrečné úpravy

Funkce: snad mauzoleum králů podobně jako Escorial, fasáda vytvořena podle projektů kláštera minimů Fr. Mansarda.

Place des Victoires

po míru v Nijmegen – sochař Martin Desjardin roku 1678 vytvořil monumentální sochu Ludvíka XIV. 1685 – výstavba královského náměstí (do celé koncepce zapojen portál paláce de la Vrillière od Fr. Mansarda jako kulisa v hlavní ose náměstí)

Place Louis le Grand (na místě zbořeného Hotel Vendôme)

po 1685 – sjednocené fasády pro královskou knihovnu, akademie a jednotlivé paláce

1698 – náměstí provedeno jako kulisovitá fasáda (za ní byly posléze postupně stavěny domy).

Versailles jako královská rezidence a hlavní město Francie

Společně s Hardouinem Manšaftem práce zahradního architekta André Le Nôtra.

Letohrádky v blízkosti Versailles:

Marly - 1676-1686, ermitáž (zničeno na počátku 19. století), palác Slunce a 12 domů – měsíců

Clagny - 1674 (pro Mme Montespan, 1676 nová výstavba do 1680: Mme de Sévigné napsala, že je to palác Armidy, Mme de Montespan však prohlásila, že je tak vhodný pro baletku (roku 1764 pro velké výdaje na provoz a údržbu byl zbořen).

Grand Trianon (dokončil Robert de Cotte)

1687 zbořen porcelánový Trianon, nová stavba byla zčásti již roku 1688 obytná.

Půdorysná koncepce: v ose peristyl a zámecký dvůr, za peristylem zahrada;

vlevo: kuchyňský dvůr (kuchyně a úřady), kaple, kabiny;

vpravo: malá králova zahrada (komedie), salony, velké apartmá královo;

dlouhá spojující galerie + vedle ní Le Nôtrův „bosket vodních pramenů“;

poslední, pohostinské křídlo „Trianon sous les bois“ se salony.

V pozdní Hardouinově tvorbě dochází k určitému zjemnění velkorysé královské koncepce. Tak se architekt stává do jisté míry spoluzakladatelem pozdější „krásné architektury“. Jejím autorem byl jeho následovník v úřadu královského architekta, **Robert de Cotte**.